

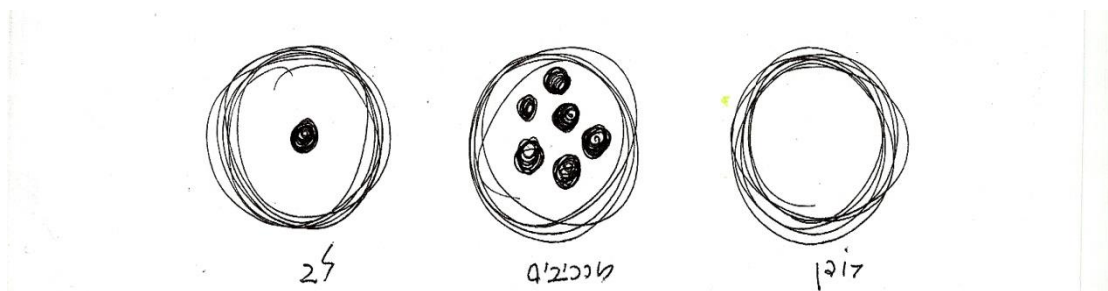
סדר פאה וזכרון- מרווח כגבול פנימי

בכדי לאפיין את המרווח בעיר כתנאי לקיומו של גבול פנימי, אקדים ואסווג מספר סוגים של גבולות פנימיים. ניתן להגדיר שלשה סוגים שונים של גבולות פנימיים אשר מחזיקים במקור אנרגיה שונה ואשר מהדדים את האנרגיה בצורה שונה אל העיר.

1. **לב-גבול פנימי** בעל משמעות אשר מקרין אותה כלפי חוץ. המשמעות יכולה להיות דתית-מקום קדוש, הסטורית-מקום עתיק, סמלית-מקום שמהווה סמל משמעותי בעיר.

2. **מרכיבים-גבול פנימי** בעל מרכיבים שונים אשר ההידוד בינהם מייצר אנרגיה אשר משפיעה על העיר כולה. המרכיבים השונים יוצרים מקום עם חיות אשר מקרין החוצה ומפרה את הסביבה כגון מרכז תרבות.

3. **דופן-גבול פנימי** אשר הדופן בינו ובין העיר יוצרת את ההידוד האנרגטי. מקום אשר השונות שלו מייצרת את הקונטרסט בינו ובין העיר ובכך מייצר את ההידוד. מקום אשר מובדל בצורה פיזית או מנטלית. מקום שאינו יומיומי, מקום מיוחד.

הגבול הפנימי הוא נקודת המוצא/התייחסות של העיר. במידה ולעיר אין נקודת התייחסות בעלת משמעות דתית, הסטורית או סמלית, יש צורך לייצר נקודות התייחסות בעלות אופי המתאים למצב העירוני בו מדובר. נקודות אלו אמורות ליצור זהות מקומית אך גם לייצר מגוון. השאלה הנשאלת איך מייצרים מחד גבול פנימי במרחב קיים או מאידך איך מייצרים מרחב חדש הכולל בתוכו גבול פנימי?

תהליך ההיווצרות של עיר אורך שנים רבות, בהן מקום יישוב מסוג כלשהו מתפתח לאורך השנים ונהפך לעיר. לאורך התהליך המקום צובר נכסים אשר מזינים את העיר מבחינה הסטורית וסמלית. ההתפתחות הטבעית מייצרת זכרון לעיר אשר מצטבר עם השנים. תהליך זה הוא תהליך פתוח אשר נותן אפשרות ומקום להתפתחותה של העיר בצורה ובקצב המתאימים לאופי העיר. כפי שכותבת פרופ' חביבה פדיה מאוניברסיטת בן-גוריון על באר שבע, במאמרה-לא כולל עיר: "...כל עיר בתולדות העולם תלמד, שכוחה של עיר, והיותה עיר עם קסם-עיר, תלויים באיטיות, תלויים בקצב התפתחותה, בקצב הצבירה ההדרגתי של אנשים ונופים.." עוד היא כותבת: "...גם הרגשות של אנשים הנקשרים למחזות ילדותם הם ערך, אין לעיר עוצמה בלי מצבורי זכרון קולקטיבי..".

לעיתים, נוצרת עיר בצורה יזומה ללא מעבר של התהליך ההדרגתי שבונה את העיר. כאשר התהליך הוא קצר או אפילו מיידי נוצרת תבנית עיר חד-מימדית אשר לא אוצרת בחובה מטענים הכרחיים לקיומה של עיר. נוצרת עיר בלי זכרון. עיר סגורה. זוהי עיר אשר כל מרכיביה תוכננו מראש והיא אינה מאפשרת גמישות והשתנות בעתיד. במצב שנוצר יש צורך ליצור פתיחה אשר תוכל להכיל שכבה נוספת לתבנית הקיימת. את השכבה הנוספת לא ניתן לייצר באופן מלאכותי מהסיבה שהתוצר יהיה דומה למבנה העיר הקיימת ולא יביא איתו ערך מוסף כלל.

הרב דרוקמן כותב בפירושו על הפסוק "לא תכלה פאת שדה בקצרה וקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם" דורשים חז"ל: "תעזוב לפנייהם. הנח תבואה בקשה, תלתן בעמיר, תמרים במכבדות". כלומר, בעל השדה לא יכול לומר לעצמו: הואיל ואני בין כך קוצר - אקצור כבר לעצמי את כל השדה, ואתן לעניים כסף במקום היבול - אין הוא מותר בכך. אלא צריך להשאיר לעניים את מתנותיהם בשדה מבלי להתעסק בהם כלל וכלל, "תבואה בקשה, תלתן בעמיר ותמרים במכבדות". משמעות כל הדברים הללו היא, שהתורה אומרת לבעל השדה שמתנות העניים כלל וכלל אינם שלו! התורה הפקיעה אותם מרשותו, והעניים יבואו וילקטו כבתוך שלהם, וזאת כדי להתחשב גם ברגשותיהם של העניים ולא רק במחסור הכלכלי שלהם.

עוד נאמר במדבר פרק לה: **א** וַיִּדְבֹר ה' אֶל-מֹשֶׁה, בְּעֶרְבַת מוֹאָב, עַל-יַרְדֵּן יְרֵחוֹ, לֵאמֹר. **ב** צוּ, אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְנָתַנּוּ לְלוֹיִם מִנְחַלַת אֲחֵזְתָם, עָרִים לְשָׁבֶת; וּמִגְרָשׁ, לְעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם, תִּתְּנֶנּוּ, לְלוֹיִם.

רש"י - (ב) ומגרש - ריחוק מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר, ואין רשאים לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זרעיה.

כבר במקורות הובן הצורך לא לנצל את המשאבים עד למקסימום אלא להשאיר מרווח לשיתוף ונתינה. אם זה באספקט החברתי לתת אפשרות לאחר להתחלק בעמלך, והן באספקט העירוני שיש ציווי ליצירת מרווח בעיר.

על פי ראייה זו יש צורך לייחד אזורים במרחב הציבורי העירוני, שיתפקדו כמחוללים אשר יצרו את הזהות והמגוון הרצויים בכדי לקיים גבול פנימי. מרחבים אלו יהיו מרחבי התהוות. מקומות בהם יתאפשר בירור, תעיה, חיפוש ונסיון. מקומות בהם תתאפשר צמיחה.

יש צורך לייצר את הפער, את מרווחי הצמיחה בכדי שיתאפשר באזורים אלו לאצור בעתיד את הגבול הפנימי של העיר. במצב של מרחב קיים יש צורך לאתר את המרווחים חסרי המהות בעיר וליחד אותם למטרה זו. מרווחי הצמיחה הם גם תפיסה ולא רק מקום פיזי. הם האופן בו מתייחסים למרחב כמקום עם בסיס להשתנות.

אזורים אלו יתפקדו כמרחבי התהוות, המתח בין מרחב הוודאות למרחב ההתהוות. אי הוודאות מחייבת התמודדות מתמשכת. מרחבים אלו יעברו תהליך טבעי ולא מואץ של גדילה עד אשר ייצרו משמעות פנימית אשר תקרין על העיר כולה. המשמעות של ההתהוות תיגזר גם מעצם התהליך הטבעי וגם מהצמיחה של המרקם מהמקום הראשוני בו מוקמה העיר. המרקם הפנימי שיווצר יהיה בהכרח שונה מהמרקם הקיים. הוא יאופיין באי סדר ביחס לסדר הקיים בחלקים המתוכננים מראש של העיר. אי סדר אשר נובע מתהליך שהוא לא לינארי. תהליך של צבירה אשר יתפתח בהתאם לתנאים של העיר.

במאמרה אי-משמעת והתקוממות בארכיטקטורה כותבת ד"ר סילוויין בול החוקרת את היחסים בין אסטטיקה פילוסופיה ועיר : .."יותר מכל עיר אחרת, העיר המזרחית היא גילום של האי-סדר, תנועה בלתי פוסקת, עיר במהלך מתמיד של התרוממות והתרה. צורה מקופלת בין ריבוי צורות. האי-צורה היא התנאי ליצירתיות שלה..."

בעוד שהעיר הונחתה על האזור ללא תהליך הנבנה מהמשמעויות שהמקום נושא בחובו- היסטוריות, דתיות, נופיות ותרבותיות, מרווח הצמיחה מתפתח עם כל הערך המוסף שמביא איתו המקום עצמו. המרווח הצומח אמור להכיל את התהליך הפתוח אשר יאפשר התפתחות לפי הצורך תוך מתן גמישות ויכולת השתנות. כל עוד המרחב מתהווה, הוא אינו שלם ולכן תמיד חי.

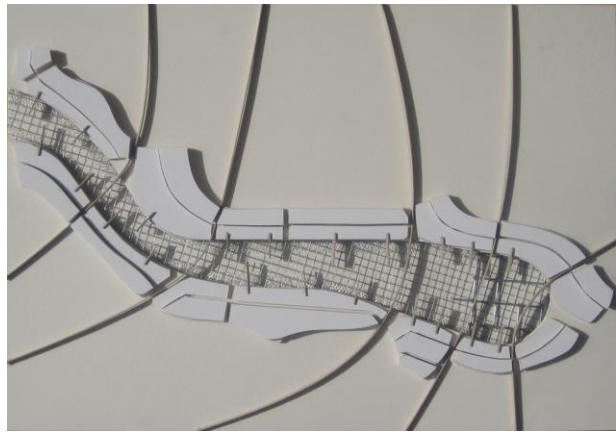
ככדי לבדוק את התזה שהעליתי בשורות אלה, בחרתי להתמודד עם העיר מודיעין ועם תופעת העמקים בעיר.

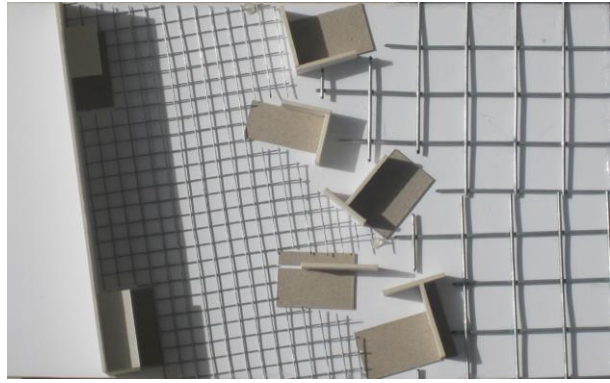
כשהעיר מודיעין תוכננה היה עיקרון מוביל שקבעו המתכננים. בינוי של מגורים על השלוחות והעמקים הוקצו לפארקים שכונתיים ומבני ציבור. מרכז העיר-המע"ר כפי שמוגדר בתכניות הוא מרווח גדול בטבורה של העיר מצפון לדרום אשר מתפקד באופן חלקי ביותר.

נראה כי בחזון המתכננים היתה מחשבה כי אזורים אלו יהוו את מרכזי הפעילות של העיר ברמה השכונתית. בפועל העמקים כמעט שוממים במוצע שנתי ועיקר הפעילות השכונתית מתבצעת בגינות קטנות בעורף או בלב השכונות.

מכיוון שהעיר נוצרה בתווך קצר מאוד לא היתה התפתחות הדרגתית ואיטית של העיר. כל העמקים בעיר חולקו למשרדי תכנון הנוף הגדולים בארץ ואלו ניסו כל אחד לפי כוחו לתת תוכן, למרחבים העצומים האלו שנוצרו בין השכונות. תהליך התכנון לא כלל קשר עם התושבים מכיוון שברוב השכונות כלל לא היו תושבים בשלב זה, או שהם היו חדשים בעיר. תכנון העמקים היה מילוי מקום בפונקציות ולא בתוכן שצמח מתוך המקום.

בעבודתי יצרתי תשתית אשר תוכל לשמש כבסיס לצמיחה של המקום מתוך התנאים הטבעיים שלו בשיתוף כל הגורמים הנוגעים. תשתית זו תוכל להכיל את המעבר בין קנה המידה העירוני, לבין קנה המידה השכונתי ועד לקנה המידה המקומי. התשתית אשר תתקיים בעמקים תגשר על שימושים ופעילויות, בנויים ופתוחים, מהרמה העירונית בהקשר למרכז העיר ועד לרמת הפרט בהקשר לתושבים. התכנים והמשמעויות המתחדשות של העיר, ייצברו על האלמנטים לאורך העמקים ומצאו את מקומם בשטח, על בסיס התשתית שייצרת.

להלן נסיון להמחיש את היישום הפיזי של התזה שאני מעלה. מערכת של "חדרים ציבוריים" אשר אמורים להכיל את השימושים השונים ולקשר ולגשר בין הרמות השונות של ההתייחסות בכל קני המידה. ממקום מנוחה ושיחה לדופן בניין ועד מקום לקיוסק או מועדון נוער בחזית לפארק. כאשר לכל אלמנט התייחסות לשכנו וכן לשתי הדפנות הבנויה והפתוחה. בעזרת אלמנטים צומחים ותשתית מאפשרת, כל אזור יקבל בסופו של דבר תוכן נכון למקום ולהקשר. כך יוצרו רצפים והקשרים של פעילויות ושימושים אשר ישמשו כגבול פנימי צומח לעיר.